

Данило Н. Баста

ПРЕД БИСТОМ СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА

Иако сам се дуго и помно бавио делом, личношћу и судбином Слободана Јовановића, настојећи при том да докучим и осветлим неке од његових многобројних научних и духовних ликова, нисам уверен да сам заслужио част која ми је великодушно указана да изговорим неколико речи поводом данашњег откривања бисте Слободана Јовановића у амфитеатру нашег Факултета који носи његово име. Тој части могу удовољити само ако је примим као највишу обавезу коју ваља да испуним по мери сопствене одговорности и савести.*

Почетком јуна 1991. године, одржан је на нашем Факултету научни скуп „Дело Слободана Јовановића у свом времену и данас“. Том приликом, своје саопштење о Слободану Јовановићу као човеку школе, што ће рећи као човеку који је као професор свим срцем и ретком оданошћу припадао нашем Факултету, један млађи наставник завршио је следећим речима: „Сахрањен је у далеком свету, а ми, професори Правног факултета у Београду, не можемо бити мирни све док његове остатке не пренесемо у Београд и док његову бисту не поставимо у свечану салу нашег факултета, уместо неких других биста и слика, којима тамо никад није било место.“ Од тих речи, које су тада наишле на свеопште одобравање и одушевљену подршку, протекло је безмало петнаест година. Ми још не можемо бити мирни, јер земни остаци Слободана Јовановића и даље почивају у туђини, далеко од његове домовине, далеко од народа којем је припадао и који је волео упркос његовим великим манама и недостацима о којима је и сâм поткрај живота писао, најзад, далеко и од Факултета на којем је, све до пензионисања 1939. године, деценијама деловао. Срећом, почев од данашњег дана,

* Изговорено 31. октобра 2005. године, на свечаности поводом откривања бисте Слободана Јовановића у амфитеатру који носи његово име на Правном факултету у Београду.

можемо бити спокојни и задовољни, јер ће биста Слободана Јовановића убудуће – и заувек! – красити ову слушаоницу, опомињући оне који у њу кроче, и студенте и наставнике, на величину и узоритост једног научног дела без премца у нашим друштвеним наукама, али ништа мање и на творца тога дела, на човека и професора Слободана Јовановића.

Међутим, наш Факултет не сме нипошто подлећи самозадовољству да је давањем Јовановићевог имена овој слушаоници и постављањем његове бисте у њој учинио све што би за Слободана Јовановића требало и све што се за њ може учинити.

Рођен у емиграцији и умро у емиграцији, Слободан Јовановић не сме довека да почива у туђој земљи. Наш Факултет, пре свих, треба да се заложити – и да у том залагању буде истрајан и неодступан – да Јовановићева отаџбина, Србија, схвати као своју прворазредну обавезу да се његови посмртни остаци пренесу у Београд, о трошку државе ту достојно сахране и обележе гранитним спомеником. Ту обавезу држава Србија треба да преузме и изврши као свој неодложан задатак. Исти такав задатак представља и укидање срамне пресуде којом је, на монтираном процесу генералу Михаиловићу 1946. године, Слободан Јовановић у одсуству осуђен као ратни злочинац на казну лишења слободе с принудним радом у трајању од двадесет година, губитак политичких и појединих грађанских права у трајању од десет година, конфискацију целокупне имовине и, као да све то није било довољно, на губитак држављанства. Ни једно ни друго, наравно, није потребно самом Слободану Јовановићу. Потребно је нама свима, неопходно је Србији на њеном путу ка правно уређеној демократској држави, неопходно је зарад поновног успостављања разореног морално-вредносног и духовног поретка у којем Слободану Јовановићу, што је сасвим извесно, мора припасти једно од стожерних места. У томе је прави и уједно симболички смисао преношења посмртних остатака Слободана Јовановића у Србију. Наш Факултет треба непрекидно да истиче и упозорава да за то преношење не би више смело да буде никаквих изговора. Последњи је час да се то уради.

Ми се данас налазимо пред бистом најзначајнијег професора и истинског великана у читавој досадашњој историји београдског Правног факултета. Али припадајући овом Факултету, Слободан Јовановић, у исти мах и самим тим, припада и нашој целокупној култури, у којој је његов положај сасвим изузетан. Ту изузетност одређују неколики чиниоци. Пре свега, његово дело издваја се својим опсегом. По томе би се ретко ко од наших стваралаца и научника могао упоредити са Слободаном Јовановићем. Али, ако би и било таквих (можда Јустин Поповић, Јован Цвијић или Стојан Новаковић), сасвим је извесно да се у нашој култури нико не може

упоредити нити изједначити са Слободаном Јовановићем када је реч о духовном обиљу, предметној и тематској разноврсности његовог дела у целини. По томе је он јединствена појава у нас.

Јер, нико се, ни пре ни после њега, није с таквим подједнаким успехом огледао у областима не само различитим него и садржински и методски удаљеним једна од друге. Јовановић је стигао да буде и историчар националне историје, и књижевни критичар, и теоретичар државе и права, и социолог политике, и историчар политичких теорија, и психолог политике, политичког света и политичког делања. Његова обрада нашег деветнаестог века у многим погледу је до данас остала меродавна и непревазиђена; странице које је, рецимо, написао двадесетих година прошлог века о Марселу Прусту, откривајући и приближавајући нашој публици једног великог писца, до тада мало познатог, показују његов истанчан укус, дар сигурног препознавања онога што ће тек касније постати неоспорна величина и заснован књижевни суд; његова књига о држави, у којој је дао основе једне правне теорије, до дана данашњег најбоље је и најсистематичније дело те врсте на нашем језику; његове студије из политичке социологије и данас могу да послуже као образац како ваља радити у тој дисциплини, чији је он један од првих представника код нас, ако не и њен прави зачетник; његова књига о вођама Француске револуције упечатљив је пример и сведочанство психолошке проницљивости у портретисању неколико типова револуционара, чију је политичку делатност и судбину превасходно настојао да разуме и осветли помоћу њиховог карактера.

Јовановић је писао много, али не превише, штедро, али не и прекомерно. Међу његовим радовима има безмало свих врста текстова. Али то није све. Треба додати још нешто, не мање важно: Слободан Јовановић није био само човек широких видика и разноврсних интересовања. Он је у исто време био и човек који је својски осећао снагу и могућности српскога језика. За њега није било значајно само оно о чему пише него и како о томе пише. Колико је држао до предмета разматрања, толико је полагао на језик и израз. Један од твораца и најистакнутијих представника тзв. београдског стила, Јовановић је свагда умео својим мислима и идејама да даде правога израза и потребне језичке мере. То је оно што је његовом делу, толико разноликом, подарило унутрашњи склад и мисаону лепоту. Можебити да је у нашој науци било живљих, виспренијих, чак и продорнијих духова; ширих, сређенијих, складнијих, лепших, тешко да је било. По томе он треба да буде непомерљив узор свима онима који под кровом ове куће предају или уче право, правне и друштвене науке уопште.

Када се сви ти чиниоци узму у обзир, постаје схватљиво због чега Слободану Јовановићу и његовом делу припада изузетно ме-

сто не само у нашој науци него и у целокупној култури нашег народа.

Јовановићево дело је одиста богато и разнолико. Али, има ли у том делу нечега преовлађујућег, претежнијег, има ли то дело некакво своје језгро, стожер, нешто што му у већој мери даје печат, што га обележава више и потпуније од свега другог? Одговор је потврдан. Оно што је Јовановића неодољиво привлачило, чему се непрекидно враћао, што га је заокупљало и увек изнова побуђивало пажњу његовог истраживачког и љубопитљивог духа, то је Историја, писана великим словом и узета у најширем смислу. Када се каже да је Историја Јовановићев главни интерес и окосница читавог његовог дела, мисли се на један обухватан појам. Он, најпре, подразумева историју у смислу „историописања“, историју у значењу брижљивог реконструисања и низања чињеница о прошлим временима и збивањима, а на основу критички проверених и коришћених извора; он, затим, садржи у себи настојања да се у историјски ток проникне посебним путем и нарочитим методом – преко портретисања, у основи индивидуално-психолошког и мањим делом социолошког, знатнијих историјских личности, оних изразитих појединаца кадрих да на историјско кретање утичу снажно и пресудно, утискујући се у њега и, каткад, одређујући му правац, али уједно и таквих које су бујица и стихија историјских догађаја надвисиле, претворивши их у трагичне јунаке и жртве историје; најзад, он обухвата политичке установе и политичке идеје у њиховој историјској димензији, онако, дакле, како су се у историји јављале, развијале, деловале, или, пак, с временом трошиле и постепено гаснуле.

Из свега тога произлази и све то потврђује да се историјски живот – са свим својим испољењима, учесницима, творевинама и покретачким идејама – за Слободана Јовановића налазио у средишту његове духовне делатности и да је представљао њено жароште из којег се она разгоревала. У највећем делу онога што је предузимао, чега се као истраживач и научник лаћао и о томе писао, Јовановић је ишао за тим да историју разложи, опише и разуме. Он је био заглаван у историјски живот човеков, у његов дух и дах, његов ток и његове појаве.

Стојећи данас пре бистом Слободана Јовановића, ми стојимо пред оним чија личност, чије дело и чија делатност такође имају историјски значај. Само, историјски не у смислу антикварне историје, нечега што је заувек прошло и утолико мртво, нити у смислу оне историје која подразумева да ћемо се прошлome само дивити и према њему се понашати идолопоклонички, него историјски у смислу билога а непротеклога, свагда живог и стваралачки надахњујућег, онога што нас се дотиче, што нам се обраћа, што стрп-

љиво чека да за њим посегнемо и тако га непрестано обнављамо у његовој непресушној животности и снази. Биста Слободана Јовановића на овом месту имаће само онда свој пуни смисао ако нас данашње, и оне који ће тек доћи, трајно буде подстицала да његово дело схватимо као живо незамућено врело из којег теку сазнања и увиди које можемо прихватити, претресати, излагати критици и друкчијем просуђивању, али које никада и никако не можемо заобићи или се према њима односити равнодушно. Друкчије казано, њен је смисао да буде опомена, узор, подстрек и путоказ. У часу њеног откривања, пожелимо сви да она све то заиста и буде.